

Διόρθωση δοκιμίων: Γιάννα Κατσιαμπούρα
Σελιδοποίηση-μοντάζ: Τάσος Εύσταθίου

Ο ΙΑΝΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἀντώνης Λιάκος

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

*

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΗ ΕΞΑΡΣΗ
ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

*

Ἀντώνης Μανιτάκης

ΕΘΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ: ΧΘΕΣ-ΣΗΜΕΡΑ

*

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ Κ' ΕΜΕΙΣ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

1993

ISBN 960-7349-01-6

Ἄπολιτης, Κέντροπος 2, Ἀθήνα 105 58 Ἀθήνα,
τηλ. 32.39.645

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

του Ἀντώνη Λιάκου

«Όταν βάρβαροι, ξιπόλητοι, μπάσταρδοι, ἀπολίτιστοι ἀνακαλύπτουν τόν ἐθνικισμό μέ ἀναφορές στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, τότε μᾶλλον εἶναι καιρός νά ξαναανακαλύψουν οἱ Ἕλληνες τόν ἐθνικισμό τους πού φέρει καί σφραγίδα γησιότητος».

Περιοδικό Κλίμα, (Φεβρ. 1992), σ. 3

«Ποτέ στήν ἱστορία μας δέν εἶχε διαβρωθεῖ καί ὑπονομευθεῖ τόσο συστηματικά τό ἐθνικό μας φρόνημα. Τώρα ἄς χαίρονται αὐτοί πού ἐπεδίωξαν ἐπί τόσα χρόνια τήν ἀλλοίωση τῆς ψυχῆς μας μέ τά κηρύγματα τῆς ἀποδυνάμωσης κάθε ἐθνικοῦ παλμοῦ, βαπτίζοντας καί συκοφαντώντας κάθε ἐθνική ἔξαρση ὡς φασισμό, ὡς χουντισμό καί ὡς ἐξτρεμισμό».

Δεσπότης τοῦ Βόλου, Βῆμα, 31.5.1992

«Ἐκαστος τόπος ἔχει τήν πληγήν του, ἡ Ἀγγλία τήν ὀμίχλην, ἡ Αἴγυπτος τās ὀφθαλμίας, ἡ Βλαχία τās ἀκρίδας καί ἡ Ἑλλάς τόν πατριωτισμόν».

Ἐμμανουήλ Ροΐδης, Ἀσμοδαῖος, 11.7.1876

Κατά τή διάρκεια τοῦ τελευταίου χρόνου, ἡ στάση τῆς Ἑλλάδας ἀπέναντι στή διάλυση τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐπικεντρώθηκε σχεδόν ἀποκλειστικά στό ζήτημα ὀνομασίας τῆς πρὸς βορρᾶν, τέως ὀμόσπονδης, δημοκρατίας. Πῶς καί γιατί τά πολύπλοκα, δυσεπίλυτα καί τραγικά προβλήματα πού

προέκυψαν από τη διάλυση ενός μεγάλου κράτους συρρικνώθηκαν σέ ένα μόνο ζήτημα δέν ἐξηγείται μέ ὄρους λογικῆς ἀλλά ἱστορικῆς κληρονομικότητας.

Γύρω ἀπό τό Μακεδονικό συγκροτήθηκε μιά παράδοση, ἡ ὁποία ἀρχικά συνδέθηκε μέ τήν ἐθνικιστική ἰδεολογία, ὅπως διαμορφώθηκε στά τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα, κυρίως ἀντισλαβική καί ἀντιβουλγαρική. Στόν Μεσοπόλεμο, ἡ παράδοση αὐτή συνεχίστηκε ἀνάγοντας κοινωνικά καί πολιτικά ζητήματα σέ ζητήματα ἀσφάλειας καί ἀκεραιότητας τῆς χώρας. Κατά τόν Ἐμφύλιο, τέλος, ἀπέτελεσε πρόκριμα νομιμότητας καί ἐθνικοφροσύνης. Ἡ παράδοση αὐτή, καρπός καί αἰτία προκαταλήψεων, φιλοδόξησε νά ἀποτελέσει τήν ἰδιαίτερη ἐθνική μυθολογία τῆς Βόρειας Ἑλλάδας. Ἐξέθρεψε τάσεις ἰδεολογικῆς χρησιμοποίησης τῆς ἱστορίας καί ἀποτυπώθηκε σέ μιά φιλολογία καί σέ ἕνα δίκτυο ἀμφίπλευρων χρησιμοποιήσεων μέ τήν πολιτική ἐξουσία. Ἐπέβαλε, τέλος, μιά περιγραφή τῆς πραγματικότητας ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνεται προβλήματα ἐθνικῆς φύσης μέ ὄρους τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας τοῦ 19ου αἰώνα, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι οἱ τίτλοι ἑνός ἔθνους ὀφείλονται στήν παλαιότητα τῆς καταγωγῆς του. Ἐτσι ἡ ἑλληνική ἐθνική ἰδεολογία, προβάλλοντας ἀξιώσεις σέ μιά ἱστορία τεσσάρων χιλιετιῶν, μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ ἀκόμη καί τήν ὑπαρξη ἑνός ἔθνους τοῦ ὁποίου τά πιστοποιητικά δέν ἀνευρίσκονται πρῖν ἀπό τήν τελευταία ἑκατονταετία, τῆ νομιμότητα τῆς γλώσσας του καί τῆ σκοπιμότητα τῆς κρατικῆς του συγκρότησης. Τό γεγονός βέβαια ὅτι τά νεογέννητα ἔθνη ἀποτελοῦν τήν πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν καθώς καί τό ὅτι ἡ νέα ἐποχή ἐγκαινιάστηκε μέ τήν πολεμική υπεράσπιση παρόμοιου κρατιδίου (τοῦ Κουβέιτ) οὐδόλως ἀπασχολεῖ.

Ὡστόσο, τό βάρος τῶν νεκρῶν γενεῶν δέν ἐπαρκεῖ γιά νά ἐξηγήσει πῶς καί γιατί μέ τά ὑλικά αὐτά σχηματίστηκε ἕνας ἐθνικός δογματισμός, ὁ ὁποῖος περισφίγγει σάν μέγκενη τήν ἐξωτερική πολιτική· πῶς ὁ δογματισμός αὐτός κωδικοποιήθηκε καί πῶς τό πνεῦμα του ἀποίκνησε σέ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα τούς θεσμούς, τά μέσα ἐνημέρωσης, τά

κόμματα, τίς ὀργανώσεις τῶν πολιτῶν καί τήν κοινή γνώμη· πῶς χαράχτηκε μιά δεσμευτική γραμμή γιά τό τί ἐπιτρέπεται νά λέγεται δημοσίως γιά τά προβλήματα αὐτά καί γιατί ἀνέλαβε ὁ εἰσαγγελέας νά τήν ἐφαρμόσει· πῶς τό ἐθνικό κίτς κατέλαβε τούς τραγουδιστές καί τούς διαφημιστές, τίς πλατείες, τίς προθήκες τῶν καταστημάτων καί τά πέτα τῶν εὐνυπόληπτων συμπολιτῶν μας· πῶς πλήθυναν οἱ ἐκδόσεις γιά τή Μακεδονία καί πῶς τό ταφικό σύμβολο τῆς Βεργίνας ἀναδείχτηκε ξαφνικά σέ ἐθνικό σύμβολο· πῶς, τέλος, σοβαροί ἄνθρωποι ὑπογράφουν κείμενα στά ὁποία ὑποστηρίζουν πῶς κριτήριο ἑλληνικότητας τῆς Μακεδονίας εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραψε στούς Θεσσαλονικεῖς στήν ἑλληνική καί ὄχι στούς Σκοπιανούς στή σλαβική (sic!).¹

Ὅτε οἱ ἐκκρεμότητες στά ἐξωτερικά σύνορά μας ἀποτελοῦν ἐπαρκή ἐξήγηση γιά τήν διάδοση ἑνός παρόμοιου πνεύματος. Τό 1974, ὅταν ἡ Βόρεια Κύπρος κατελήφθη ἀπό τά τουρκικά στρατεύματα, παρόμοια ἔξαρση τοῦ ἐθνικισμοῦ δέν ὑπῆρξε. Τότε μάλιστα τό πλήγμα ἦταν ὑπαρκτό καί ὄχι ἀπλή σκέψη τοῦ λέγοντος. Ὁ λόγος περὶ Κύπρου ἐνσωματώθηκε στό γενικότερο πνεῦμα ἀποχουντοποίησης καί ἐκδημοκρατισμοῦ καθὼς καί στό εὐρύτερο ἰδεολογικό πλαίσιο τοῦ ἀντιμπεριαλισμοῦ. Αὐτό τό ἰδεολογικό καί πολιτικό πλαίσιο δέν ἦταν βέβαια ἀπαλλαγμένο ἀπό ἐθνικιστικές ἀποχρώσεις καί μονομέρειες, ἀφοροῦσε ὁμως μίαν ἀποψη γιά ἀλλαγές στήν παγκόσμια τάξη πραγμάτων καί στίς διεθνεῖς σχέσεις.

Ἡ πρότασή μου εἶναι πῶς οἱ αἰτίες γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικισμοῦ στήν Ἑλλάδα θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στίς γενικές αἰτίες ἔξαρσης τῶν ἐθνικισμῶν τήν ἐποχή αὐτή καί στόν τρόπο πού αὐτές οἱ αἰτίες ἐξειδικεύτηκαν ἢ συναρθρώθηκαν μέ τήν πορεία τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας κατά τῆ μεταπολιτευτική ἐποχή πού ἔκλεισε.

1. Διακήρυξη Ἐμεῖς οἱ Μακεδόνες Διακηρύσσουμε, τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1992.

“Ενας τρόπος για να καταλάβουμε την έξαρση των εθνικισμῶν είναι να την τοποθετήσουμε μέσα στο πλαίσιο ενός διεθνoῦς *ἀναπροσδιορισμοῦ τῶν ἐθνικῶν/πολιτισμικῶν ταυτοτήτων*, καὶ ἐπομένως τῶν ἐθνικῶν συλλογικότητων, πού φαίνεται να συμβαίνει στίς μέρες μας. Στή συνέχεια να συσχετίσουμε αὐτές τίς ἀλλαγές μέ τίς μεγάλες ἀνακατανομές τῶν *οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων* πού συμβαίνουν σέ διεθνές πεδίο ἢ στοῦ ἐσωτερικό τῶν ἐθνικῶν κοινωνιῶν.

Ὁ ὅρος *ἐθνικοπολιτισμικές* διαφοροποιήσεις χρησιμοποιεῖται γιά τήν περιγραφή ἀλλαγῶν πού μποροῦν να συμβοῦν σέ μιὰ μεγάλη κλίμακα ταυτοτήτων, ἐθνικῶν, φυλετικῶν, γλωσσικῶν, θρησκευτικῶν, τῶν μειονοτήτων, τῶν μεταναστευτικῶν ομάδων κ.λπ. Στόν σύγχρονο κόσμο ὑπάρχει μιὰ μεγάλη ποικιλία, ἐπικαλύψεις καί συνδυασμοί αὐτῶν τῶν ταυτοτήτων πού συχνά βρίσκονται σέ μετάβαση ἀπό μιὰ ιδιότητα στήν ἄλλη. Ἄλλωστε ἡ ἐθνική ταυτότητα ἀποτελεῖ διαδικασία πού ἐξελισσεται: λανθάνει, ἀφυπνίζεται καί ὑπόκειται σέ συνεχή ἐπαναπροσδιορισμό — ἄλλοτε μέ ταχύτερος καί ἄλλοτε μέ βραδύτερους ρυθμούς. Τά στοιχεῖα ἐπίσης τοῦ ἐθνικοῦ ρεπερτορίου, γύρω ἀπό τά ὁποῖα ἡ ἐθνική ταυτότητα σχηματίζεται, δέν εἶναι σταθερά ἀλλά διαφέρουν κατά ἐποχές. Ἡ ἐθνική ταυτότητα δέν ἀποτελεῖ σταθερή οὐσία τῶν ἀνθρώπων πού τήν ἀποκτοῦν αὐθόρμητα.

Ὁ ὅρος *οἰκονομικές δραστηριότητες* ἀφορᾶ ἐπίσης μιὰ κλίμακα δραστηριοτήτων πού περιλαμβάνει τήν κατανομή καί ἀνακατανομή τῆς ἐργασίας, τῶν πόρων, τῶν ἐπιπέδων διαδίσωσης, κοινωνικῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῶν ἰσορροπιῶν. Ἡ λογική τῶν ἀνακατανομῶν δέν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπό μηχανισμούς οἰκονομικούς ἀλλά καί ἀπό πολιτισμικές καί ἐθνικές διαφορές.

Πρόκειται γιά δύο ὅρους τῶν ὁποίων ἡ γενικότητα εἶναι ἀπαραίτητη προκειμένου να προχωρήσει κανεῖς σέ ἕνα ἐπίπεδο ἀφαίρεσης, ὅπου εἶναι δυνατόν να συναθροισθοῦν διαδικασίες πού συμβαίνουν σέ διεθνή κλίμακα, προκειμένου να μελετηθοῦν ὡς φαινόμενο μέ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά. Τό πεδίο λοιπόν ὅπου συσχετίζονται οἱ ἀναδιατάξεις

τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων, τῶν κοινωνικῶν ἰσορροπιῶν καί τῶν ἐθνικοπολιτισμικῶν ταυτοτήτων ὀρίζεται ἀπό τέσσερις παραμέτρους.

Α. Ἡ κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Τό γεγονός ἔχει δύο ὄψεις. Πρόκειται ἀφ’ ἐνός γιά τήν κατάρρευση ἐνός κοινωνικοῦ συστήματος, καί ἐπομένως γιά τήν ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν ἰσορροπιῶν σέ παγκόσμια κλίμακα, καί ἀφ’ ἑτέρου γιά τήν κατάρρευση ἐνός κρατικοῦ συστήματος σέ ἔκταση πού ἀρχίζει ἀπό τά ὄρια σὺννορά μας καί τελειώνει στόν Βερίγγειο πορθμό. Σ’ αὐτή τήν ἀχανή ζώνη ἀναπροσδιορίζονται ὄχι μόνο οἰκονομικές δραστηριότητες ἀλλά ἐθνικές ὑποστάσεις, κρατικές ἀποκρυσταλώσεις κ.λπ. Σέ συνθήκες ἀπουσίας νομιμοποίησης μιᾶς νέας πολιτικῆς τάξης, διαμάχης γιά τούς πόρους καί προσδοκίας μιᾶς νέας θέσης στή διεθνή ἀνακατανομή ἐργασίας, ἡ ἀναδίπλωση γύρω ἀπό τήν ἐθνική συλλογικότητα ἀποτελεῖ τό μοναδικό σχεδόν στοιχεῖο συσπείρωσης.

Οἱ ἀλλαγές πού συνέβησαν σέ ὅλη αὐτή τή ζώνη συνοδεύτηκαν καί προκάλεσαν ἐκτεταμένους ἀναπροσδιορισμούς τῶν συλλογικῶν ταυτοτήτων μέ ἐθνικές, θρησκευτικές κ.ἄ. παραμέτρους. Ὁ ἐθνικισμός ἐγινε (σύμφωνα μέ τόν Χόμπσμπουμ) ἡ εὐληπη ταυτότητα πού ἀντικατέστησε, σέ μιὰ στιγμή πολιτικοῦ κενοῦ, τίς συνθετότερες ταυτότητες τοῦ πολίτη ἐνός πολυεθνικοῦ καί — στίς ἀρχικές του προθέσεις — μεταεθνικοῦ κράτους. Ταυτόχρονα ὁ κρατικός ἀποχωρισμός, ὅσο ἀντιοικονομικός καί ἀντιρεαλιστικός καί ἂν φαίνεται, θεωρήθηκε ὡς τό ἀπαραίτητο διαβατήριο πρὸς τόν κόσμο τῆς Δύσης. Ὁ ἐθνικισμός ἐτσι ἐγινε συνώνυμος τῆς ἐλευθερίας καί τῆς εὐημερίας ἀλλά τήν ἴδια στιγμή ὑπεύθυνος γιά τή στέρηση τῆς ἐλευθερίας στοὺς ἄλλοεθνεῖς πού ζοῦσαν ἀναμειγμένοι μέ τίς πλειοψηφοῦσες ἐθνότητες. Ὑπεύθυνος πολέμου.

Γεγονότα ὁμοῦ παρόμοιας κλίμακας μεταβάλλον τῖς ἰσορροπίες καί τή σύσταση ὄχι μόνο τῶν περιοχῶν πού ἀφοροῦν ἄμεσα, ἀλλά καί τοῦ κοσμοσυστήματος. Προπαντός ἡ χοάνη αὐτή τείνει να τραβῆξει στήν περιδίνισή της καί τίς παρόχθιες χῶρες. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μιὰ ἀπό αὐτές.

Υπάρχει όμως και άλλη συνέπεια της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού. "Αν ή 'Αριστερά ως ιδεολογία — στην ιδεολογική της διάσταση — κατόρθωσε για πρώτη φορά στην ιστορία να συνδυάσει τόν Λόγο με τις μάζες, ή κατάρρευση σημαίνει τό διαζύγιο Λόγου και μαζών, οποιαδήποτε παθολογία και άν είχε ό γάμος τους. Σημαίνει τήν επιστροφή τών μαζών σέ ιδεολογίες προστατευτισμού, δηλαδή λαϊκισμού, και σέ συλλογικές συνειδήσεις όπου τό συνεκτικό στοιχείο δέν είναι πλέον ή κοινωνική θέση αλλά ή εθνικότητα και ή θρησκεία. 'Η επίδραση του Ισλαμικού φονταμενταλισμού στά λαϊκά και έξαθλιωμένα στρώματα τών άραβικών χωρών (τό 'Ιράν πριν από λίγα χρόνια, ή 'Αλγερία πρόσφατα) άποτελεί ένα από τά παραδείγματα αυτής τής διάξευξης.

Β. 'Η πολλαπλή άνακατανομή οικονομικών δραστηριοτήτων και επιπέδων εϋημερίας άνάμεσα στον άναπτυγμένο Βορρά και στον φτωχό Νότο. Στην ήδη μεγάλη συζήτηση θά τονίσω ένα σημείο μόνο. 'Η διεύρυνση τών άνισοτήτων και ή άποτυχία τών προγραμματίων εκδιομηχανίας και άγροτικής άνάπτυξης στό Νότο — όπως σχηματικά αποκαλούμε πλῆθος χωρών, στίς όποιες όμως τώρα πρέπει να υπαχθεί και ή πρώην σοβιετική 'Ανατολή — προκαλεί ένα συνεχώς διευρυνόμενο κύμα μεταναστών που πολιορκεί τά κέντρα τής εϋημερίας όπως οί στρατιές τών πεινασμένων του Μεσαίωνα τά τείχη τών πόλεων. 'Αλλά στά εϋρωστα οικονομικά κέντρα ή οικονομία δέν άναπτύσσεται τώρα όπως ή κλασική διομηχανία τόν περασμένο αιώνα, ενσωματώνοντας τούς φτωχούς μετανάστες. Συμβαίνει μάλιστα τό αντίθετο. 'Η άνακατανομή τής εργασίας σέ διεθνή κλίμακα άπωθει τήν κλασική διομηχανία σέ νέα κέντρα φτηνής εργασίας τής περιφέρειας, όπως στή Νοτιοανατολική 'Ασία, άποδιομηχανοποιώντας μεγάλες περιοχές του άναπτυγμένου κόσμου και άποειδικεύοντας μεγάλα τμήματα τής χειρωνακτικής εργατικής τάξης. 'Ο ανταγωνισμός επομένως άνάμεσα στους νέους ή παλιούς μετανάστες και στους ντόπιους πληθυσμούς γίνεται γύρω από τά κατώτερα επαγγέλματα ή από κοινωνικά επιδόματα και άφορά κατά βάση

πληθυσμούς μέ οικονομική άνασφάλεια. Τά αισθήματα ξενοφοβίας επομένως τών λευκών εύκολα υπεραναπληρώνονται από ρατσιστικές νοοτροπίες, που μέ τή σειρά τους τρέφονται έξ αντιδράσεως, από τήν άναδίπλωση τών έγχρωμων μεταναστών στά σκληρά κι άδιάλλακτα στοιχεία τής ταυτότητάς τους, κατά βάση δηλαδή στην εθνική και θρησκευτική περιχαράκωση και, γενικότερα, στον πολιτισμικό άπομονωτισμό. Οί μεγάλες δυτικές μητροπόλεις ζούν έδώ και χρόνια σέ κατάσταση ψυχρού φυλετικού πολέμου.

Γ. 'Η πορεία τής εϋρωπαϊκής ένοποίησης είναι μιá παράμετρος χωρίς τά αντίστοιχα δραματικά χαρακτηριστικά (έως τώρα). Δημιουργώντας μιá όμπρέλα ασφάλειας και διαχείρισης τών μεγάλων προβλημάτων, ενθαρρύνει εθνικοπολιτισμικές ομάδες εντός τών εϋρωπαϊκών εθνών να άναζητήσουν τή θυσιασμένη στην εθνική συγκρότηση ιδιαίτερη φυσιογνωμία τους, να άναβιώσουν τήν ιδιαίτερη γλώσσα και κουλτούρα τους, να άνασυγκροτήσουν τήν ταυτότητά τους και να διεκδικήσουν πολιτική άυτονομία. Πρόκειται για τό φαινόμενο του regionalismo, τό όποιο άλλωστε ενθαρρύνεται και από τήν κεντρική γραφειοκρατία τής κοινότητας ως αντίβαρο στίς αντιδράσεις τών εθνικών γραφειοκρατιών. 'Από τήν άλλη μεριά όμως, ό συγκεκριμένος τρόπος οικοδόμησης τής ενιαίας Εϋρώπης πάνω σέ μονεταριστικές και νεοφιλελεύθερες βάσεις προκαλεί αντιδράσεις που εκκινούν από εθνικές ιδιαιτερότητες, κυρίως σέ χώρες μέ σημαντική άπόκλιση από τόν μέσο όρο, αλλά και εκτρέφουν διαλυτικές τής εθνικής συνοχής τάσεις (Σκωτία, Βόρεια 'Ιταλία).

Δ. 'Η κρίση τής κοινωνικής πολιτικής και τών κοινωνικών δικαιωμάτων. "Όπως είναι γνωστό, τό εθνικό κράτος στηρίχτηκε πάνω σέ τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων. Τά άστικά δικαιώματα, τά όποια άκολουθήθηκαν από τά πολιτικά δικαιώματα. Τά τελευταία όμως, για να λειτουργήσουν, όφειλαν να έξασφαλίσουν τή συνοχή τής κοινωνίας. "Επρεπε κατά συνέπεια να συμπληρωθούν μέ τά κοινωνικά δικαιώματα. "Όπου τά τελευταία δέν άναπτύχθηκαν, ήσαν επίσης περιορισμένα και τά πολιτικά δικαιώματα. 'Η κρί-

ση του κράτους προνοίας, ο περιορισμός των κοινωνικών προγραμμάτων αναιρεί σε μεγάλο βαθμό τα κοινωνικά δικαιώματα, γεγονός που διαρρηγνύει την έννοια του πολίτη και άπωθει μία κατηγορία πληθυσμού πέρα από την κοινότητα των πολιτών, έξω από το πολιτικό σύστημα. Υπονομεύει έπομένως την έννοια της εθνικής ενότητας. Αντίστροφα, οι κοινωνικές ομάδες (κυρίως έγχρωμοι, μετανάστες και άλλες μειονότητες) οι όποιες διεκδικούν κοινωνικά δικαιώματα είναι υποχρεωμένες να τό κάνουν διεκδικώντας επίσης μία θέση στην αντίληψη περί έθνους, ζητώντας δηλαδή να συμπεριληφθεί και η δική τους ταυτότητα, ή δική τους ιστορία, στην κυρίαρχη εθνική ταυτότητα.

Ένα παράδειγμα: Πολύ λίγο γνωστό είναι ότι στις ΗΠΑ, όπου παρακολούθησαμε πρόσφατα τις φυλετικές ταραχές, προϋπήρξε εδώ και δύο χρόνια μία συζήτηση για τον αναπροσδιορισμό της εθνικής ιστορίας, για την ανασύνταξη των σχολικών βιβλίων και των προγραμμάτων ώστε να περιλαμβάνουν την ιστορία των μαύρων, των ισπανόφωνων, των Άσιατών, των Ινδιάνων κ.λπ. Υπήρξε μία έκτεταμένη συζήτηση αν η πολιτισμική ταυτότητα που αναμεταδίδεται θά άποτελείται από τή μονογραμμική εξέλιξη του έλληνο δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού ή αν θά πρέπει να υιοθετηθεί μία multicultural, μία πολυπολιτισμική προσέγγιση.

Οι παράμετροι των μεταβολών στις οικονομικές δραστηριότητες και στις εθνικοπολιτισμικές ταυτότητες, στις όποιες αναφερθήκαμε έως τώρα, άφορούν και την περίπτωση των Βαλκανίων. Τά Βαλκάνια άποτελούν μέρος αυτής της κεντροανατολικής ζώνης από τή Βαλτική ως τό Αίγαίο, στην όποια η συγκρότηση μεγάλων εθνικών κρατών καθυστέρησε επί αιώνες συγκριτικά με τή Δυτική και Βόρεια Εύρώπη. Μετά τή διάλυση των μεγάλων αυτοκρατοριών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η περιοχή αυτή ταλαντεύεται ανάμεσα στον κατακερματισμό και στην συνομάδωσή της. Τόν κατακερματισμό του Μεσοπολέμου τόν άντικατέστησε η συνομάδωση της περιοχής από τούς ναζί, από τή δεκαετία του 1930 οικονομικά και ως τό 1945 πολιτικά και στρατιω-

τικά. Η συνομάδωση, ως τάση, συνεχίστηκε από τούς Σοβιετικούς, στά 1945-1989, με τήν εξαίρεση της Ελλάδας και τήν ιδιομορφία της Γιουγκοσλαβίας. Μετά από τό 1989 επανερχόμαστε σε φάση κατακερματισμού. Φαίνεται όμως ότι ο κατακερματισμός αυτός δέν όφείλεται μόνο στην κατάρρευση της ήγεμονεύουσας δύναμης αλλά και στην άδυναμία οικονομικής και κοινωνικής όμογενοποίησης και συσσωμάτωσης των χωρών αυτών, κυρίως στο έσωτερικό τους. Η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας και η υπερχρέωση των χωρών αυτών ενίσχυσε τις διαλυτικές τάσεις πριν άκόμη από τήν κατάρρευση του προηγούμενου πολιτικού καθεστώτος. Τά ώστικά κύματα της έκρηξης δέν μπορούσαν να διοχετευθούν παρά μέσα από τά ύπόγεια εθνικά τούνελ και να άνατινάξουν τις κρατικές επιφάνειες. Αν η διαδικασία αυτή θά ήταν ειρηνική, όπως στην Τσεχοσλοβακία, ή βίαιη, όπως στην Γιουγκοσλαβία, είναι συνάρτηση όχι μόνο της πολιτικής κουλτούρας της κυρίαρχης εθνότητας αλλά και της ασάφειας του έδαφικού διαχωρισμού και της άπελπισίας των αντίστοιχων εθνικών κοινοτήτων. Ειδικά για τήν περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας άς μήν ξεχνούμε πως τό εισόδημα της βορειότερης δημοκρατίας ήταν έξι φορές μεγαλύτερο από εκείνο της νοτιότερης. Υπήρξε δηλαδή άποτυχία ένσωμάτωσης, ή όποια, όταν η οικονομική κρίση έθεσε σε δοκιμασία τό οικονομικό σύστημα κατανομής πόρων και εργασίας, οδήγησε σε χωριστικές κινήσεις. Οι εθνικισμοί όμως δέν άνέκυψαν μόνον από τις κεντρόφυγες δυνάμεις, αλλά χρησιμοποιήθηκαν ως αντίδοτο ή ως αντιστάθμισμα στην κοινωνική άναταραχή που προκάλεσε κατά τή διάρκεια των οικονομικών μεταρρυθμίσεων ή μονεταριστική πολιτική του Βελιγραδίου.

Σε όλόκληρη τήν περιοχή αυτή (άλλά και ευρύτερα στην άγνωστή μας πέραν του Βιστούλα και του Δνειστερου έθνολογική περιοχή) οι νέες αίτιες που προκαλούν άναδιατάξεις των οικονομικών δραστηριοτήτων και των εθνικών ταυτοτήτων ένεργοποιούν παλαιές κληρονομίες, παλαιά έλυτα προβλήματα, γιατί η γεωγραφική κατανομή των πληθυσμών δέν συμπίπτει με τά όρια των εθνικών κρατών.

“Αν τὰ ἔθνη κράτη τῆς Βαλκανικῆς ἄρχισαν νά δημιουργοῦνται ἀπό τήν περιφέρειά της καί νά ἐπεκτείνονται πρὸς τὸ κέντρο της ἐνσωματώνοντας καί ἐθνικοποιώντας πληθυσμούς, ἀπέμειναν περιοχές στίς ὁποῖες ἡ ἐθνικὴ ὁμοιογένεια δέν ἐπετεύχθη, εἴτε ὁ πληθυσμὸς δέν ἔδειξε διάθεση νά ἐνταχθεῖ σέ κάποιο ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ κράτη πού τὸν περιέβαλλαν. Κι ἐδῶ πρέπει νά συζητήσουμε ἕνα ἄλλο ζήτημα, ὑπεύθυνο γιὰ πολλές παρεξηγήσεις.

Γιὰ ὅσους ἔχουν διαβάσει τὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* εἶναι σαφές ὅτι ἡ δημιουργία τῶν ἐθνῶν ἦταν ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπεροψία τῶν ἀνθρώπων πού τὴν ἐκδήλωσαν χτίζοντας τὸν Πύργο τῆς Βαβέλ. “Αν ἐκλάβουμε τὴν ἱστορία αὐτὴ ὡς μεταφορά, περιέχει τρεῖς χρήσιμες ἰδέες. Ἡ πρώτη: Τὰ ἔθνη δέν κατάγονται ἐκ Θεοῦ, ἐπομένως ὑπάρχει μιὰ χρονικὴ στιγμή πού κάποιοι πληθυσμοὶ συγκροτοῦνται σέ ἔθνος. Ἡ δευτέρα: Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ οἰκουμένη, στὴν ἐθνικὴ κοινότητα. Ἡ τρίτη: Ἡ πολλαπλὴ σύνδεση ἔθνους καί ὑπεροψίας.

Πότε λοιπὸν συγκροτοῦνται τὰ ἔθνη; Φυσικὰ ὁ ὅρος ἔθνος τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὴ σύγχρονη σημασία του. “Αν λοιπὸν ἐξετάσουμε τὸν κατάλογο τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν, θά διαπιστώσουμε πὼς ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἐθνῶν πού τὸν ἀποτελοῦν συγκροτήθηκε κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ 19ου καί ἰδίως κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα. Ἀπὸ δῶ μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ κανεὶς ὅτι γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνός ἔθνους δέν μποροῦν νά ἀποφανθοῦν οἱ χάρτες προηγούμενων αἰώνων, οὔτε οἱ Γραφές, οὔτε ἀκόμα οἱ ἀρχαιολογικοὶ τάφοι, οὔτε οἱ γλωσσολόγοι. Ἀρκεῖ νά ἀποφανθοῦν ὑπὸ συνθήκες ἐλευθερίας οἱ πληθυσμοὶ πού ἰσχυρίζονται ὅτι ἀποτελοῦν ἔθνος πὼς ἐπιθυμοῦν νά ζοῦν μαζί ὡς ἔθνος. Τὸ ἔθνος εἶναι ἕνα «καθημερινὸ δημοψήφισμα», ὅπως ἔλεγε ὁ Ρενάν, ἢ μιὰ «κατὰ φαντασίαν κοινότητα», σύμφωνα μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ Μπένεντικτ Ἄντερσον.

Μέ αὐτὰ στὸ νοῦ, ἄς ἔλθουμε στὴ Μακεδονία ὑπὸ τοῦς Ὀθωμανοῦς, μερικὲς δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τοῦς Βαλκανικοῦς Πολέμους. Ὑπάρχουν συγκροτημένα ἔθνη κράτη στὴν πε-

ριφέρειά της καί πληθυσμοὶ ἐντὸς τῆς Μακεδονίας πού ταυτίζονται μὲ αὐτὰ. Ὑπάρχουν ὁμως καί πληθυσμοὶ πού δέν ταυτίζονται μὲ κανένα ἀπὸ τὰ γύρω ἔθνη. Μερικοὶ προσεγγίζουν τὸ ἕνα, ἄλλοι τὸ ἄλλο, ἀλλὰ διαπιστώνουν τίς διαφορὰς τους καί δέν ταυτίζονται. Ἐχουν θρησκευτικὴ συνείδηση, ἀνήκουν στὸ Πατριαρχεῖο ἢ καλύτερα στὴν ἐνορία τοῦ χωριοῦ. Ξεχωρίζουν ἀπὸ τοῦς Ἑβραίους, ξεχωρίζουν ἀπὸ τοῦς μουσουλμάνους, ἀπὸ τοῦς Ἀρμένηδες ἀλλὰ εἶναι ἀμήχανοι ἀνάμεσα στοῦς ὁμόδοξους Βούλγαρους, στοῦς πατριαρχικοῦς Ἕλληνες, στοῦς Σέρβους. Δέν ἔχουν ἀκόμα ἐθνικὴ συνείδηση, ἄλλωστε ἡ ἐθνικὴ συνείδηση δέν γεννιέται μαζί μὲ τοῦς ἀνθρώπους ἀλλὰ ἀποκτιέται μέσα ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ διαδικασίαν. Κάποια στιγμή ἀντιλαμβάνονται ὅτι πρέπει νά ἀποκρυσταλλώσουν τίς διαφορὰς τους μὲ τοῦς γύρω τους καί νά τίς συναρθρώσουν σέ μιὰ ἐθνικὴ ταυτότητα. Ἀπὸ κεῖ καί πέρα τὰ ἄλλα θά ἀκολουθήσουν γιατί ἡ συνταγὴ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καί εἶναι γνωστὴ. Θά ἀνακαλύψουν ἐνδόξους προγόνους, θά ἀνακαλύψουν τὸν λαϊκὸ τους πολιτισμὸ καί τὰ δημοτικὰ τους τραγούδια, θά οἰκειοποιηθοῦν τοπωνύμια, μνημεῖα καί ὁ, τι ἄλλο βρῖσκεται στὴν προσδοκώμενη ἐπικράτειά τους, θά ἐπέμβουν ἀποκαθαίροντας τὴ γλώσσα τους. Ἡ δημιουργία κάθε ἔθνους ἀπαιτεῖ μιὰ κατασκευή ἀπὸ στοιχεῖα κληρονομημένα ἀλλὰ ἀνασημασιοδοτημένα. Τὸ κράτος παράγει ἐθνικὴ συνείδηση καί δημιουργεῖ τὸ ἔθνος μὲ τὴ σύγχρονη σημασία του. Αὐτὸ δέν ἀφορᾷ μόνο τὰ νεότευκτα ἔθνη. Μετὰ τὴν ἐνοποίηση τῆς Ἰταλίας ὁ Massimo d'Azeglio ἔλεγε: «Φτιάξαμε ὡς τώρα τὴν Ἰταλία. Καιρὸς νά φτιάξουμε καί Ἰταλοῦς.» Οἱ Ἕλληνες δέν ἀποτελοῦν ἐξαιρεση ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαδικασία ἐθνοποίησης, παρὰ τίς ἀσφαλῶς διαφορετικὲς συνθήκες μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες τὸ νεοελληνικὸ ἔθνος συγκροτήθηκε.

Ἀπὸ ὅσα ἐκτέθηκαν προκύπτει ὅτι ἡ ἐπίσημη ἑλληνικὴ στάση στὸ Μακεδονικὸ δέν πῆρε ὑπόψη τῆς ἀλλαγῆς πού ἔχουν συμβεῖ στὸν τρόπο ἀντίληψης καί νομιμότητος τοῦ ἔθνους τίς τελευταῖες δεκαετίες, ἀλλὰ ἔμεινε προσκολλημένη στὴν ἐθνικὴ ρητορεία τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἡ ἔλλειψη ἀν-

ταπόκρισης έπομένως στο έξωτερικό, για τήν όποία παραπονιόμαστε, δέν όφείλεται μόνο σέ κακές προθέσεις ούτε στο γεγονός ότι ή προπαγάνδα τών αντίπαλων μας βρήκε εύνοϊκότερο έδαφος. "Όσοι δέν μās καταλαβαίνουν δέν είναι σώνει και καλά άνθέλληνες ή κουτόφραγκοι. Διαφέρει τό σύγχρονο έννοιολογικό πλαίσιο από εκείνο μέσα στο όποιο τούς προτείνουμε νά άντιληφθούν τά προβλήματα έθνικης φύσεως πού μās άφορούν.

'Αλλά τό σημαντικότερο μειονέκτημα τής έπίσημης στάσης είναι τό έξής: από τά μεγάλα ζητήματα πού προκύπτουν από τή διάλυση ενός όμορου κράτους, τά όποια προκαλούν όδυνηρές άναφλέξεις, έμεινε προσκολλημένη σέ ένα, και όχι τό σημαντικότερο. "Αφησε κυριολεκτικά τά δένδρα, πέραν τών συνόρων, νά τής κρύψουν τό δάσος.

Τί μπορείς νά δεις όμως έξαρτάται από τό ύψος σου. Και στή συγκεκριμένη περίπτωση τό ζήτημα δέν είναι ή πολιτική όξυδέρκεια αλλά ή συρρίκνωση τής διεθνούς θέσης και σημασίας τής χώρας μετά από τίσ μεταβολές τής τελευταίας τριετίας. "Ο άνανωμένος ήγετικός ρόλος τής 'Ελλάδας στον βαλκανικό χώρο, όπως υποστηρίζεται από μία εύρωπαϊοκεντρική τάση — έναλλακτική στην έπίσημη πολιτική—, διασίζεται στην ύπόθεση τής επανάληψης του ήγετικού ρόλου πού έπαιξαν οι "Έλληνες στον βαλκανικό χώρο τον 18ο και στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Στην εποχή εκείνη όμως οι "Έλληνες αποτελούσαν ένα έθνος διασποράς πού κατείχε στον καταμερισμό τών πολιτισμικών και οικονομικών δραστηριοτήτων τής περιοχής μία δεσπόζουσα θέση, τήν όποία έχασε σταδιακά από τίσ άρχές του 19ου αιώνα, τόσο από τή σύσφιξη τών δεσμών τής περιοχής κατευθείαν μέ τά μεγάλα οικονομικά και πολιτισμικά κέντρα όσο και από τήν άνάδειξη αντίστοιχων ήγετικών τάξεων στο έσωτερικό τών βαλκανικών εθνών. 'Ακόμη ή 'Ελλάδα έχασε τό συγκριτικό της πλεονέκτημα ως περιφερειακή δύναμη άνάσχεσης τής κομμουνιστικής έπιρροής στή Μεσόγειο. "Ίσως λοιπόν τό όπτικό πεδίο τής πολιτικής μας νά μήν μπορεί πράγματι νά έκταθει πέραν όρισμένων χιλιομέτρων από τά σύνορά μας.

'Η κατάρρευση του κοινωνικού και κρατικού συστήματος τής εύρύτερης νοτιοανατολικής εύρωπαϊκής ζώνης επηρεάζει τήν 'Ελλάδα όχι μόνο από τήν πλευρά τής διεθνούς θέσης τής χώρας. "Αν μέ τό άνοιγμα τών βαλκανικών και ανατολικοευρωπαϊκών άγορών και τή φιλελευθεροποίηση τής οικονομίας τους πρόκειται νά άποκατασταθεί ή ένότητα του οικονομικού χώρου, τότε τό βιοτικό επίπεδο τής 'Ελλάδας δέν μπορεί νά παραμένει επί πολύ σημαντικό άνώτερο από εκείνο τών άλλων ανατολικοευρωπαϊκών χωρών. 'Η οικονομική δομή τής περιοχής, σέ μία προοπτική όμαλοποίησης, επιβάλλει άν όχι τήν ίσοπέδωση, πάντως μία έξομείωση του κόστους εργασίας, πράγμα πού σημαίνει καθοδική πορεία του επιπέδου διαβίωσης στην 'Ελλάδα. (Κάπως έτσι δέν ήταν και οι οικονομικές ίσορροπίες στον Μεσοπόλεμο;) 'Από τήν άποψη αυτή τά διαδοχικά οικονομικά σόκ στην ελληνική κοινωνία, σέ μία ιστορική προοπτική, ίσως άποδειχτούν ότι δέν αποτελούν προϋποθέσεις για τήν εύρωπαϊκή έννοποίηση αλλά προσαρμογές στή βαλκανική έννοποίηση του οικονομικού χώρου. Δέν είναι εύκολο νά διαφύγει κανείς για μεγάλο διάστημα από τούς γεωγραφικούς έπι καθορισμούς.

'Η 'Ελλάδα υφίσταται τίσ συνέπειες τής ανακατανομής τών οικονομικών δραστηριοτήτων, στίς όποίες ήδη άναφερόθηκαμε, πού τήν υποχρεώνουν κυρίως νά χαμηλώσει τό κόστος τής εργασίας. Μείωση του κόστους εργασίας όμως σημαίνει μείωση του επιπέδου διαβίωσης και προπαντός άνατροπή τών κοινωνικών ίσορροπιών πού έπιτεύχθηκαν κατά τήν τελευταία δεκαετία, και ίσως καθ' όλη τή μεταπολιτευτική περίοδο. Παρόμοιου μεγέθους άνατροπές όμως άπαιτούν μεγάλες πολιτικές και ιδεολογικές μεταβολές. "Ετσι ή άλλαγή τών πολιτικών ίσορροπιών συνοδεύτηκε — έπιχειρησιακά— έδώ και μερικά χρόνια από μία κριτική για τήν παραγωγικότητα τής ελληνικής οικονομίας, ή όποία διευρύνθηκε σέ λόγο για τήν παθολογία τής ελληνικής κοινωνίας. Παρόμοιες περιγραφές δέν είναι ούδέτερες αλλά ύποτάσσονται προπαντός στους στόχους τής κριτικής. 'Ασκούν έπομένως μιάν έπιλεκτική και γενικευτική άνάγνωση τής

πραγματικότητας, προσαρμοσμένη στα νέα παραδειγματικά κριτήρια που προβάλλουν. Έτσι ο λόγος αυτός διατυπώθηκε με δρους κοινωνικής κατάρρευσης και εθνικής κατάπτωσης. Τά καινά δαιμόνια καταγγέλθηκαν συλλήβδην και ή επιστροφή σέ άξίες δοκιμασμένες άντλησε όχι μόνο από τό εθνικό απόθεμα αλλά και από εκείνο του νεοσυντηρητισμού, τό όποιο εμφανίστηκε σέ διεθνές πλαίσιο συνοδεύοντας τό νεοφιλελεύθερο ρεύμα (ό άμερικανικός νεοφιλευθερισμός στηρίχτηκε στόν ρηγκανικό νεοσυντηρητισμό, ό θατσερισμός είχε τό αντίστοιχό του στόν εθνικισμό που δημιούργησε ό πόλεμος στα Φώκλαντς/Μαλδίδες). Άλλά οι επί μέρους κριτικές και τά στοιχεία που πρόβαλαν δέν είχαν συνδεθεί ούτε κωδικοποιηθεί μέ τρόπο ώστε νά γίνουν εύσύνοπτα και εύνημόνευτα, μέ γενικότερη έμβέλεια. Η πολιτική άλλαγή του 1989-90 στηρίχτηκε σέ νεοφιλελεύθερα στερεότυπα, τά όποια δέν μπορούσαν νά συναρθρώσουν και νά υποδοσάξουν τίς νέες ιδεολογικές τροπές. Ο νεοφιλευθερισμός είχε πολύ άδύνατη βάση για νά επιχειρήσει τήν αντίστοιχη τής πολιτικής ιδεολογική μεταβολή στην ελληνική κοινωνία. Ο εθνικισμός του 1992 φάνηκε έτσι νά δίνει τό κατάλληλο πλαίσιο, αρκετά εύρηχωρο, και προπαντός έναν άφηγηματικό τρόπο εύληπτο από εύρύτατες μάξες. Τό Μακεδονικό χρησίμευσε ως ευκαιρία για νά ανασυνταχθούν, νά νομιμοποιήσουν τό λόγο τους και νά συναρθρώσουν τίς ιδεολογικές τους προκαταλήψεις άφ' ενός δυνάμεις άναχρονισμού τής ελληνικής κοινωνίας — που είχε φανεί πώς σπρώχθηκαν στό περιθώριο κατά τήν τελευταία είκοσαετία — και άφ' έτέρου δυνάμεις που επιχειρούν τήν ανατροπή των ιδεολογικών και κοινωνικών ισορροπιών που θά επιτρέψουν τίς νέες οικονομικές προσαρμογές.

Ός γέφυρα χρησίμευσε ή θεωρία τής «εθνικής άπονεύρωσης». Τό Μακεδονικό επέβαλλε τό ακόλουθο έρώτημα, μέ βάση δέβαια τήν περιγραφή που προϋπέθετε: Πώς και γιατί δέν άντιδράσαμε όταν ό Τίτο όνόμασε τή μεσημβρινή δημοκρατία τής Γιουγκοσλαβίας «Μακεδονία» και όταν ή προπαγάνδα τής χώρας αυτής κατοχύρωσε για τόν έαυτό της τό όνομα αυτό διεθνώς; Έδώ δέβαια άποσιωπάται

πώς τό όνομα είχε χρησιμοποιηθεί για τόν ίδιο πληθυσμό από τίς άρχές του αιώνα τόσο από τόν ίδιο (βλ. Έσωτερική Μακεδονική Έπαναστατική Οργάνωση, 1903) όσο επίσης και από Έλληνες, όπως ό Παύλος Μελάς κ.ά.

Η θεωρία τής άπονεύρωσης δέν διατυπώθηκε αυτότελώς και ολοκληρωμένα, αλλά υπόκειται ως προϋπόθεση σέ παρεμφερείς προσεγγίσεις. Σύμφωνα μέ τή θεωρία αυτή τόσο ή έξωτερική πολιτική όσο και οι Έλληνες διανοούμενοι ήταν παθητικοί, άδιάφοροι, διστακτικοί ή έλάχιστα δραστήριοι στην ύποστήριξη των εθνικών θέσεων (ύπηρεξαν μετά τή δήλωση των «169» και βαρύτεροι χαρακτηρισμοί). Ο χρόνος από τόν όποιο ή παθητικότητα αυτή αρχίζει κυμαίνεται άνάλογα μέ τά ιδεολογικώς προτεινόμενα. Σύμφωνα μέ μιá άκραία άποψη χρονολογείται από τά άμέσως μετεπαναστατικά χρόνια. Η επικρατέστερη όμως άποψη τήν άνάγει από τήν εποχή τής Μικρασιατικής Καταστροφής, παρακάμπτοντας σιωπηλά τήν άβολη για τό σχήμα αυτό περίπτωση του Έλληνοϊταλικού Πολέμου και τής Άντίστασης. Σ' ό,τι άφορά τούς διανοουμένους, ή έλάφια για τά εθνικά θέματα άποδίδεται στή διάδοση του κοσμοπολιτισμού, του διεθνισμού και των ιδεολογιών που ύποτιμούν τόν παράγοντα του έθνους, όπως ό μαρξισμός (παλιοί λογαριασμοί που ήλθε ή ώρα νά πληρωθούν). Καθώς όμως οι όπαδοί τής εθνικής άφύπνισης άνήκουν σέ διαφορετικά πολιτικά περιβάλλοντα, άλλοι θεωρούν ως υπεύθυνη τής εθνικής άπονεύρωσης τήν κατάχρηση τής εθνικιστικής ρητορείας από τίς κυβερνήσεις τής Δεξιάς και από τή δικτατορία. Υπάρχουν, τέλος, κι εκείνοι οι όποιοι καλούν τήν Άριστερά νά μήν αφήσει τή σημαία του εθνικισμού νά μονοπωληθεί από τούς αντιπάλους της.

Οί κατηγορίες αυτές ένοχοποιούν και τούς ιστορικούς, στους όποιους προσάπτεται έλλιπής ένημέρωση τής διεθνούς επιστημονικής κοινότητας για τίς ελληνικές εθνικές θέσεις καθώς και ύποτίμηση τής διδασκαλίας τής εθνικής μας ιστορίας στην εκπαίδευση, ή ή εισαγωγή καινών δαιμονίων που άμφισβητούν τίς ελληνικές παραδόσεις (διάβαζε ιστορικούς μύθους). Άλλά άν κάτι είναι προφανές στην ελληνική ιστο-

ριογραφία, είναι ο έλληνοκεντρισμός της και μιά τάση άγνωσης, εκτός λίγων εξαιρέσεων, τής ευρωπαϊκής και τής παγκόσμιας ιστορίας και ιστοριογραφίας. Δέν έχει κανείς παρά νά μετρήσει τίς θέσεις διδασκόντων έλληνική και ευρωπαϊκή ή διεθνή ιστορία στά έλληνικά πανεπιστήμια και τήν έκταση πού παραχωρείται στήν έλληνική και στή διεθνή ιστορία, ή στήν έλληνική και στή διεθνή λογοτεχνία στά έλληνικά σχολικά έγχειρίδια. Βεβαίως ο έλληνοκεντρισμός δέν παρουσιάζεται σήμερα μέ τόν ρητορικό τρόπο του παρελθόντος. Άλλά ο κανόνας τής έλληνικής ιστορίας, όπως διαμορφώθηκε από τούς Ζαμπέλιο και Παπαρηγόπουλο, γιά τήν τριοχιλιετή συνέχεια του έλληνικού έθνους, παρά τίς επί μέρους άμφισθητήσεις δέν κλονίστηκε και ούτε αντικαταστάθηκε από μιά αντίληψη γιά τήν ιστορία του έθνους πού νά βασίζεται σέ σύγχρονες θεωρητικές αναλύσεις.

Η θεωρία τής εθνικής άπονεύρωσης συνδέεται μέ τή θεωρία τής «εθνικής συρρίκνωσης». Οί ύποστηρικτές της δέν σκέπτονται ότι ή ίδια ακριβώς άποψη μπορεί νά ύποστηριχτεί από τούς Τούρκους σέ σχέση μέ τήν Όθωμανική Αυτοκρατορία, από τούς Σέρβους σέ σχέση μέ τό βασίλειο του Δουσάν, από τούς Βουλγάρους σέ σχέση μέ τή μεσαιωνική Βουλγαρία, από τούς Δανούς σέ σχέση μέ τούς Βίκινγκς, από τούς Μογγόλους, τούς Μαγιάρους, τούς Ίσπανούς, τούς Βρετανούς, τούς Γάλλους και τούς Πορτογάλους σέ σχέση μέ τίς αυτοκρατορίες τους, καθώς και από πλῆθος άλλων λαών. Ούτε επίσης λαμβάνεται ύπόψη πόσους λαούς οί αυτοκρατορίες αυτές περιέκλειαν ούτε τί λογής ήταν ως κρατικές δομές. Ούτε ότι ο χώρος διασποράς του έλληνισμού δέν ήταν εθνικά όμοιογενής και ότι ή διαδικασία τής δημιουργίας έθνους-κράτους στά Βαλκάνια σήμαινε τή συμπύκνωση κάθε έθνους σέ κάποια όρια. Ούτε τέλος ότι τά σύνορα του έλληνικού κράτους μάλλον διευρύνθηκαν, από τό 1830 ως τήν έπαύριο του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, παρά συρρικνώθηκαν. Οί ένστάσεις αυτές δέν μπορούν νά ληφθούν ύπόψη γιατί ή εθνική συρρίκνωση άποτελεί ένα σταθερό ιδεολόγημα κάθε εθνικιστικού λόγου: αναγνωρίζει μιά χαμένη Έδέμ, ή όποία γίνεται στόχος φανταστικής

παλινόρθωσης. Στην πραγματικότητα δημιουργεί μιά βάση ένοχοποίησης και έσωτερικής εκκαθάρισης: Ποιοί φταίνε γιά τήν εθνική συρρίκνωση;

Στή γραμματική των έννοιών του εθνικισμού, ή όποία είναι κοινή σέ διαφορετικούς, άκόμη και σέ αντίπαλους εθνικισμούς, ή αντίθεση στήν εθνική άπονεύρωση πού θά θέσει τέλος στήν εθνική συρρίκνωση είναι ή «εθνική άφύπνιση».

Γύρω από τήν «εθνική άφύπνιση» λοιπόν συστρατεύονται ποικίλες δυνάμεις και τάσεις, οί όποίες κατά τά προηγούμενα χρόνια έμφανίστηκαν άποσπασματικά και ασύνδετα. Κεντρική ιδέα όλων αυτών προβάλλεται ή έπανασύνδεση μέ τή διαχρονία του έλληνισμού. Και στήν περίπτωση αυτή δέν είναι οί ιδέες πού συνιστούν ιδεολογία αλλά ή χρήση τους. Δέν πρόκειται γιά μιά εύπρόσδεκτη κατανόηση των διαχρονικών τάσεων ή των διαχρονικών στοιχείων του πολιτισμού μας, αλλά γιά τή χρήση του παρελθόντος ως άποθέματος από τό όποιο τό έθνος άντλεί διαφοροποιητικά (πρός τά άλλα σύγχρονα έθνη) στοιχεία, τά όποια θεωρούνται δεσμευτικά γιά τό παρόν και όρος γιά τήν «επιβίωση του έθνους». Έδώ συνωθούνται ρεύματα και στάσεις όπως τής γλωσσικής αντιμεταρρύθμισης, τής νεορθοδοξίας και του αντιδιαφωτισμού, του «ανάδελφου έθνους» κ.λπ. Κοινός στόχος όλων αυτών των τάσεων είναι ή αλλαγή στον τρόπο σκέψης. Σ' ό,τι άφορά τήν ιστορία, δέν θεωρείται ένα άνοιχτό πεδίο έρευνας ούτε χρήσιμη γιά νά μās έθίζει σέ αυτή τήν έρευνα πού άμφισθητεί και ύποβάλλει σέ κριτική όσα ήδη γνωρίζουμε. «Η ιστορία είναι μιά» (δηλώθηκε στή δίκη των «τεσσάρων»), είναι εκεί, άκίνητη και έμεις τήν φρουρούμε από παραχαράξεις και τήν αναμεταδίδουμε στίς έπόμενες γενεές². Η έλληνική κοινωνία δέν συμμε-

2. Βλ. λ.χ. τήν άπόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Γρεβενών: «Η δήλωση (ένν. των «169») άντιστρατεύεται τό πανελλήνιο αίσθημα, τήν πανελλήνιο προσπάθεια περιφρουρήσεως τής ιστορικής αλήθειας και των παραδόσεων πού όλοι έμεις έχουμε έφρο χρέος νά διασφαλίσουμε ως κόρη όφθαλμού και νά τίς μεταλαμπαδεύ-

ρίζεται τά προβλήματα τόσων άλλων κοινωνιών, τίς κοινές τάσεις, αγωνίες και αδιέξοδα. Στή θέση της τίθεται ένα έθνος τό οποίο επί χιλιετίες παλεύει νά επιδιώσει, κέντρο του κόσμου και στόχος συνωμοσιών πού άπεργάζονται τήν καταστροφή του.

Πρόκειται γιά τήν άναδιατύπωση τών προβλημάτων μέ όρους έθνικιστικούς, και έδώ θρίσκεται μιά από τίς σημαντικότερες συνέπειες, και ή λειτουργικότητα αντίστοιχα, του έθνικισμού. Πρώτα ό καθορισμός τών προτεραιοτήτων μέ δάση ποιά θεωρούνται έθνικά θέματα και ποιά όχι. Οι μεταρρυθμίσεις λ.χ. στην ύγεια και στό άσφαλιστικό δέν θεωρούνται έθνικό θέμα. Η παιδεία θεωρείται έθνικό θέμα στό βαθμό πού χρειάζεται νά εξασφαλιστεί μονοφωνία και νά φαλκιδευτεί ό έλεύθερος διάλογος γύρω από τούς στόχους της (Ι. Τουλουμάκος: «Ριψάσπιδες προετοιμάζονται στά σχολεία μας», *Οικ. Ταχ.*, 2.4.92). Δεύτερον, ή άναδιατύπωση μέ τρόπο ώστε νά εξαφανιστούν θέσεις πού έμπεδώθηκαν στά προηγούμενα χρόνια. Ο φεμινισμός λ.χ. είναι ένα από τά πρώτα θύματα αυτής τής νέας άναδιατύπωσης³.

Οί άναχρονισμοί εύνοήθηκαν από δύο κυρίως παράγοντες. Ο πρώτος άφορά τήν κατάρρευση του ύπαρκτου σο-

σομμε στά παιδιά μας όπως ακριβώς έμεις τίς πήραμε από τούς γονείς μας...» Έλληνικός Βορράς, 31.5.1992.

3. Χαρακτηριστικές ήταν οι χωριστές δηλώσεις άνδρων και γυναικών γιά τήν ελληνικότητα τής Μακεδονίας τόν Φεβρουάριο του 1992. (Έμεις οι Μακεδόνες διακηρύττουμε, 17.1.92, και Διακήρυξη τών γυναικών Θεσσαλονίκης, 4.2.92). Στή διακήρυξη τών γυναικών υπογράφουν οι κυρίες τών κυρίων, οι έπικεφαλής γυναικείων φιλανθρωπικών σωματείων κ.ο.κ. Έπανεμφανίζεται μιά κοινωνική διάταξη πού ή φεμινιστική κριτική τών τελευταίων δεκαετιών θεωρούσε ξεπερασμένη. Αντίστοιχα παραδείγματα υπάρχουν από άλλες περιπτώσεις. Ακόμη προτάθηκε και ή αποκάθαρση τών πόλεων από μνημεία μοντερνίζοντα ή πού δέν συνάδουν μέ τό νέο πνεύμα όπως π.χ. τό μνημείο Λαμπράκη (Μακεδονία, 6.6.92).

σιαλισμού, ή όποία θεωρήθηκε ως θρίαμβος τών αντίπαλων ιδεολογικών σχημάτων. Και είναι γνωστό μέ ποιόν τρόπο είχαν κωδικοποιηθεί αυτά στην Έλλάδα ένσωματώνοντας πλευρές άντιεσσυγχρονιστικές και έθνικιστικές. Ο δεύτερος άφορά τήν ίδια τήν άποτυχία του έσσυγχρονισμού, ιδιαίτερα κατά τή δεκαετία του 1980. Οι κοινωνικές δυσαρέσκεις αποτέλεσαν έμπειρία μέσα στό πλαίσιο ενός ιδεολογικού λόγου στον όποίο ήδη άναφερθήκαμε. Έπομένως διώθηκαν ως αίσθηση άποτυχίας έσσυγχρονισμού, ως έθνική άπογοήτευση. Η άντικατάσταση του λόγου περί άποτυχημένης κοινωνίας από τό λόγο περί τρισχιλιετούς έθνους δέν μπορούσε νά γίνει δεκτή παρά μέ άνακούφιση. Άλλωστε ή σχέση άνάμεσα στην άποτυχία ή στην αίσθηση άποτυχίας έσσυγχρονισμού άφ' ενός και στην ψυχολογική άναπλήρωση τής έθνικής άναδίπλωσης άφ' έτέρου έμφανίζεται σταθερά σε πλήθος περιπτώσεων.

Άλλά δέν πρέπει νά μάς διαφύγει και μιά άλλη παράμετρος αυτής τής σχέσης: ό έσσυγχρονισμός όλ' αυτά τά χρόνια έγινε άντιληπτός ως έννοια οικονομική και τεχνοκρατική, όχι όμως και ως έσσυγχρονισμός αξιών.

Η περίπτωση τής Έκκλησίας είναι παραδειγματική. Σέ μιά σύγχρονη κοινωνία ή υπόθεση τής θρησκείας είναι άτομική και άνήκει στην ιδιωτική σφαίρα. Έχει γίνει κοινός τόπος ότι στον άνταγωνισμό τών εκκλησιών γιά πιστούς, τό κράτος όφείλει νά απέχει έξασφαλίζοντας τή θρησκευτική άνοχή και έλευθερία. Γιά νά άντεπεξέλθει όμως ή Έκκλησία στον άνταγωνισμό αυτό όφείλει νά έχει άναπτύξει δεσμούς μέ τήν κοινωνία και νά έχει βρει μιά κατάλληλη γλώσσα νά μιλήσει στον σύγχρονο άνθρωπο. Νά έχει ύποστει έπομένως μιά κάποια μεταρρύθμιση και έσσυγχρονισμό. Η ελληνική Έκκλησία άντίθετα, διατηρώντας τόν αρχαϊκό της χαρακτήρα, όχι μόνο στίς τελετουργίες της, στέκεται άμήχανα μπροστά στά σύγχρονα προβλήματα ή συντάσσεται μέ τίς πλέον άναχρονιστικές τάσεις, μιλώντας μιά γλώσσα χωρίς άνταπόκριση. Μένει έπομένως τό κράτος, άπ' όπου μπορεί νά άντλήσει δύναμη και θρίσκει ως προνομιακό πεδίο παρέμβασης κρατικές ύποθέσεις και έθνικά ζητήματα

όπου πρωταγωνιστεί ως μία οποιαδήποτε πολιτική ομάδα, σε αντίθεση με τις θεολογικές προϋποθέσεις της δράσης της. Από την άλλη μεριά, τα εθνικά προβλήματα και η πολιτική ζωή αποκτούν αρχαϊκή όψη από παρόμοιους έναγκαλισμούς. Χάνεται ο ούσιωδώς κοσμικός χαρακτήρας των σύγχρονων δημόσιων υποθέσεων.

Συνοψίζοντας, γύρω από τα εθνικά ζητήματα επιχειρείται μία αντίθεση πάνω σε όλα όσα ή ελληνική κοινωνία κατόρθωσε να πετύχει σε μία δύσκολη και αντιφατική πορεία εκλογίκευσης από το τέλος της δικτατορίας και έξης.

Εκτός από τον κίνδυνο ρυμούλκησης της έξωτερικής πολιτικής σε αδιέξοδα που επιβάλλουν οι ιδεολογικές και ψυχολογικές άγκυλώσεις, οι συνέπειες του εθνικισμού δέν είναι λιγότερο επιζήμιες προς το έσωτερικό της χώρας. Οι ελευθερίες και το δικαίωμα κριτικής σε ζητήματα που αφορούν όσα όρίζονται ως εθνικά θέματα αποτελούν το πρώτο θύμα. Αναβιώνουν τά σύνδρομα της εθνικοφροσύνης που για χρόνια ταλαιπώρησαν τον τόπο και υποθήκευσαν τις δυνατότητες εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας. Οι διαφωνούντες στιγματίζονται και η πολιτική μας ζωή οπισθοδρομεί με μεγάλα και γρήγορα βήματα.

Είναι όμως δυνατή ή συνέχιση αυτής της εθνικιστικής έξαρσης; Μπορεί ο εθνικισμός να δημιουργήσει νέες πραγματικότητες; Στά τέλη του 19ου αιώνα ο εθνικισμός στηρίχτηκε στον οικονομικό απομονωτισμό. Στόν Μεσοπόλεμο επίσης ο εθνικισμός, όπως και όλες οι μαζικού τύπου ιδεολογίες, ευνοήθηκαν από την ανακάλυψη του ραδιοφώνου και τή δημιουργία του μαζικού Τύπου, που ένοποιούσαν τό εθνικό ακροατήριο. Αλλά σήμερα οι τάσεις αντιστραφθηκαν. Τόσο οι οικονομικοί μηχανισμοί όσο και ή παραγωγή κουλτούρας διεθνοποιήθηκαν και διαβρώνουν τά σύνορα δημιουργώντας διεθνείς αγορές και ακροατήρια. Πόσο στέρεα επομένως είναι ή βάση του εθνικισμού ως αντίδραση σε αυτές τις τάσεις;

Δέν είναι όμως αυτή ή μοναδική αντίφαση του εθνικισμού σήμερα. Αν ο στόχος κάθε εθνικής ιδεολογίας είναι ή συνοχή του έθνους, τότε απαιτείται και μία κατάλληλη κοινο-

νική και εκπαιδευτική πολιτική, ή οποία δημιουργεί ένα υπόβαθρο κοινωνικής συνοχής πάνω στην οποία μπορεί να αναπτυχθεί ή εθνική συνοχή. Για τό λόγο αυτό άλλωστε πολιτική οίκονομικής αυτόρκειας και κοινωνική πολιτική συμβάδισαν με έθνικιστικές τάσεις στην πολιτική (π.χ. Μπίσμαρκ. Στη Βρετανία επίσης τό κράτος πρόνοιας έξαγγέλθηκε για να ενισχύσει τήν εθνική όμοφυχία κατά τή διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου). Η σύγχρονη όμως οίκονομική πολιτική, έμπνεόμενη από τά νεοφιλελεύθερα δόγματα και υποβαθμίζοντας τήν κοινωνική πολιτική, έντεινει παρά μειώνει τις κοινωνικές διαφορές. Είναι στην περίπτωση αυτή στόχος του εθνικισμού όχι ή ένίσχυση της κοινωνικής συνοχής, αλλά ένα ιδεολογικό της ανέξοδο υποκατάστατο;

Αν, τέλος, οι έξελίξεις και οι πραγματικότητες αυτές στερούν από τον εθνικισμό τό πραγματικό του βάρος και τό λόγο ύπαρξης, μήπως τότε είναι ό θλιβερός συνοδός μιας περιόδου, κατά τήν οποία ή ελληνική κοινωνία υποβαθμίζεται τόσο από τήν άποψη της διεθνούς της θέσης όσο και από τήν άποψη του βιοτικού της επιπέδου; Μήπως πρόκειται για μία ιδεολογία αναδίπλωσης, αλλά επίσης και χειραγώγησης, μέσα σε συνθήκες όπου ό στόχος του έξευρωπαϊσμού θά απομακρύνεται συνεχώς και ή λειτουργία της οίκονομίας θά στενεύει τή βάση της συναίνεσης, τήν οποία κατά τήν προηγούμενη περίοδο δημιούργησε ή επέκταση της εθιμερίας;

Πέραν των όσων μās επιφυλάσσουν οι έξελίξεις στά Βαλκάνια, εκείνο που διακυβεύεται σε βάθος από τήν κυριαρχία του εθνικιστικού λόγου αφορά τή συγκρότηση της εικόνας που έχουμε για τόν έαυτό μας. Τής εθνικής μας ταυτότητας.

Θά έπιστρέψουμε σε ιδεολογικά πρότυπα εθνικού απομονωτισμού, στην ιδεολογική παραμυθία της συνέχειας με τό ένδοξο παρελθόν, στή θρησκευτική και εθνική μισαλλοδοξία και στην ασφάλεια του αυταρχισμού;

Η, αντίθετα, θά συνειδητοποιήσουμε τόν έαυτό μας ως ένα μοντέρνο έθνος, τό όποιο όφείλει να ένσωματώνει τις άξίες αλλά και τις άγωνίες μιας σύγχρονης κοινωνίας, να

οργανώνει τη συνοχή του γύρω από την πρόοδο στην παιδεία, στις ελευθερίες και στην ευημερία των πολιτών του — ιδιαίτερα των οικονομικά ασθενέστερων —, να είναι ικανό να ενσωματώνει χωρίς να αφομοιώνει τις παλιές και νέες εθνικοπολιτισμικές ομάδες που ζούν στους κόλπους του, να δέχεται τό διαφορετικό και να πειραματίζεται με τό καινούργιο;

Ἡ ἐθνική ταυτότητα συγκροτείται γύρω από τόν συνολικό τρόπο ζωῆς ἐνός ἔθνους, τή ζωντανή κουλτούρα, τήν αὐτοπεποίθηση πού ἐμφυσᾷ στους πολίτες του στό παρόν. Μέ αὐτήν ὡς ἀφετηρία διαλέγεται, ἐνσωματώνει καί συναρθρώνει τό παρελθόν καί τήν ἱστορία του. Ἄν, ἀντίθετα, ἐπιχειρεῖ νά δημιουργήσει ἐθνική ταυτότητα μέ βάση ἱστορικά σχήματα τοῦ παρελθόντος, πού ἀναπόφευκτα εἶναι ἐπιλεκτικά, τότε συρρικνώνει καί ἀκρωτηριάζει τήν πολυμορφία μιᾶς σύγχρονης κοινωνίας. Τό ἀποτέλεσμα δέν εἶναι ἡ ἐθνική ταυτότητα ἀλλά ἡ κενή περιεχομένου ἐθνική ρητορεία. Ἡ χρήση ἀλλά καί ἡ ἰδεολογική ἀνεπάρκεια τῶν δογμάτων πού τά καθεστῶτα τῆς 4ης Αὐγούστου καί τῆς 21ης Ἀπριλίου ἐπέβαλαν κάτι θά ἔπρεπε νά μᾶς ἔχουν ἐπιτέλους διδάξει.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΗ ΕΞΑΡΣΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Τό ζήτημα τῶν Σκοπίων παίρνει διαστάσεις ἐθνικοῦ ἀγχους. Ἐνῶ βαίνομε πρὸς τή συνάντηση κορυφῆς τοῦ Ἑδιμβούργου, ὅπου πιθανολογεῖται ὅτι θά δοθεῖ κάποια λύση στό ζήτημα τῆς ἀναγνώρισης τῆς πρώην Γιουγκοσλαβικῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ ἀνοιχτά πλέον καί ἐπίσημα ὀρισμένοι ἐταῖροι τῆς ΕΟΚ ἀπομακρύνονται ἀπό τήν ἀπόφαση τῆς Λισαβώνας καί ἐνῶ στά ἴδια τά Σκόπια χιλιάδες Ἀλβανοί, γιά πρώτη φορά, διαδηλώνουν ὑπέρ τῆς «Μεγάλης Ἀλβανίας», ἡ διαχείριση τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς ἐκ μέρους τῆς ὑπεύθυνης πολιτικῆς ἡγεσίας ἀγγίζει τά ὅρια τοῦ τραγελαφικοῦ καί προσιωνίζεται διαστάσεις ἐθνικῆς ταπείνωσης καί ἐθνικῆς καταστροφῆς. Σειρά ἀργυλώσεων, μέ βαθιές καταβολές μέσα στά ὑποστρώματα τῆς νεοελληνικῆς ἰδεολογίας, οἱ σκοπιμότητες πού ὑπαγόρευσε ὁ τυφλός ἀνταγωνισμός ΠΑΣΟΚ καί ΝΔ, ἀλλά κυρίως ἡ δράση ἰσχυρῶν ἐθνικιστικῶν κύκλων μέσα στά δύο μεγάλα κόμματα καί τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, πού λειτούργησαν ὡς ἀτμομηχανές, ἦταν οἱ παράγοντες πού ὑπαγόρευαν στήν ἐλληνική ἐξωτερική πολιτική θέσεις καταστροφικῆς καί χειρισμοῦς ἀδιέξοδους. Παράλληλα, καί αὐτό εἶναι τό σπουδαιότερο, τήν κοινή γνώμη σαγήνευσαν ἰδεολογήματα ἐθνικιστικά σέ σημεῖο τέτοιο πού ὅποιαδήποτε φωνή συνιστᾷ, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, τουλάχιστον σύνεση καί μετριοπάθεια νά καταγγέλλεται ὡς ἐθνική μειοδοσία. Πρόσφατο παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἰδεολογικῆς ἀγκύλωσης ὁ πρώην Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Σαρτζετάκης, πού κατήγγειλε —χωρίς νά τόν ἀναφέρει— τόν Λεωνίδα Κύρκο ὡς ἐθνικό μειοδότη, ἐπειδή ἐπρότεινε τό ὄνομα τοῦ νέου κράτους νά εἶναι «Σλαβική Μακεδονία τοῦ Βαρδάρη».

Κι ὥστόσο ἀρεσκόμαστε νά πιστεύουμε καί νά λέμε ὅτι στήν Ἑλλάδα δέν ὑπάρχει ἐθνικισμός. Ἐθνικιστές εἶναι πάντα οἱ ἄλλοι. Γιά μᾶς, γιά τήν πολιτική τάξη ὅσο καί τήν